

Życie chrześcijańskie dla każdego człowieka ochrzczonego jest ofiarowaniem każdej chwili, słowa, gestu, cierpienia dla chwały Chrystusa w historii, aby Chrystus był rozpoznany. Chwała Chrystusa dotyczy obecnego świata, odnosi się do obecnej chwili historycznej.

Trzecim elementem chrześcijańskiej nowości jest lud, który staje się protagonistą historii. Chrześcijanin jest wybrany przez Chrystusa, aby należał do Jego ludu. Ten lud jest zgromadzeniem tych, którzy Go rozpoznają i uznają, że „w Nim wszystko jest”, że „wszystko jest uczynione poprzez Niego”, ponieważ „rozumie się, jaki jest lud poprzez to, co on kocha” – według wyrażenia św. Augustyna. Lud stanowi towarzystwo kierowane ku Przeznaczeniu. W ludzie znajduje się kryterium osądu wszystkiego i możliwość przezwyciężania ograniczonych schematów tego świata.

Lektura książki ks. Luigi Giussanigo pozwala odnaleźć przeobrażający dynamizm wydarzenia chrześcijańskiego i pokazuje, gdzie należy szukać światła i siły do odkrycia na nowo promieniującej mocy chrześcijaństwa.

ks. Andrzej Perzyński

Hubertus R. Drobner, *Lehrbuch der Patrologie*, Freiburg in Breisgau-Basel-Wien, 1994, ss. 452.

Jest to podręcznik patrologii, ale już sam niemiecki tytuł pokazuje, że chodzi o podręcznik dydaktyczny, a nie podręcznik encyklopedyczny, służący do konsultacji. Jest to *Lehrbuch* a nie *Handbuch*. Nie ma on więc ambicji zastąpienia podręcznika Altanera czy Quastena. Co prawda sam autor, jak pisze we wstępie, nie chce zrezygnować z jego drugiej funkcji. Według niego taki podręcznik „powinien, z jednej strony, w możliwie wyrazistej formie przedstawić podstawowe wiadomości z danej dziedziny, z drugiej zaś, poprzez staranny wybór najważniejszych źródeł i literatury pomocniczej, wskazać możliwości dalszego studium. Powinien więc służyć zarówno jako podręcznik przy studiowaniu danej dziedziny, jak również jako punkt odniesienia dla specjalistów”. Jednakże w praktyce Drobner odchodzi zdecydowanie od ambicji przedstawienia w tym podręczniku wszystkiego, co dotyczy okresu patrystycznego. Widać to już w układzie bibliografii. Jest ona podzielona na jedenaście działów: bibliografie, leksykony i encyklopedie, patrologie i historie literatury, serie wydawnicze, serie tłumaczeń, pomoce, podręczniki, czasopisma i roczniki, serie monograficzne, mikrofilm, elektroniczne bazy danych. Każdy z tych działów zawiera najwyżej kilkanaście pozycji, przy czym większość z nich jest przedstawiona i omówiona krytycznie w kilku zdaniach. A zatem bibliografia jest przejrzysta, a zwłaszcza dzięki wspomnianym omówieniom, pozwala ocenić przydatność i wagę poszczególnych pozycji. Bardzo pożyteczny jest ostatni dział bibliografii, elektroniczne bazy danych. Wprawdzie prezentuje on stan z 1991 r., a zatem mocno nieaktualny, zważywszy na tempo rozwoju tych baz, ale wskazuje ośrodki, które się zajmują takimi publikacjami, pokazuje, co już zostało na pewno zrobione i przypomina, że dzisiaj już nie można ignorować pomocy elektroniki także w patrologii. Oprócz ogólnej bibliografii, po omówieniu każdego autora, znajduje się przegląd bibliograficzny, jednakże dużo krótszy niż analogiczne bibliografie, np. u Altanera.

Książka obejmuje okres od pierwszych apokryfów do połowy VIII wieku, a zatem do Izydora z Sewilii na Zachodzie i Jana Damasceńskiego na Wschodzie. Zupełnie pominięta została twórczość iroszkocka i brytyjska. Materiał ułożony jest zasadniczo według autorów albo tytułów dzieł (jak na przykład przy omawianiu apokryfów biblijnych). Na początku każdego działu umieszczona jest tablica chronologiczna przedstawiająca w formie graficznej okresy życia omawianych Ojców. Oprócz tego na samym początku książki znajduje się dość przejrzysta mapa basenu Morza Śródziemnego, a w tekście znajdujemy wiele mapek i zestawień chronologicznych znakomicie ułatwiających orientację w zawiłych nieraz zależnościach. Mamy np. zestawienie biskupów czterech patriarchatów w IV stuleciu czy tabelę cesarzy w tymże IV stuleciu. Wprowadzenia ogólne do poszczególnych okresów i działów są zwarte, natomiast w kilku miejscach

zostały dołożone ekskursy wyjaśniające ważniejsze zjawiska starożytności (np. na s. 140: ekskurs pt. *List w starożytności i chrześcijaństwie*). Wyjątek w tych zwięzłych wprowadzeniach stanowi obszerny, stanowiący osobny rozdział, przedstawienie zarysu historii i teologii IV wieku. Te wprowadzenia i tablice wystarczają, aby każdego autora umieścić w kontekście społecznym, kulturowym i eklezjalnym. Przyporządkowanie poszczególnych autorów i dzieł patrystycznych jest nieco inne niż u Altanera, np. *Pasterz* Hermasa przypisany został do apokryfów (apokalips), a nie do Ojców apostołskich. Zresztą Drobner świadomie zrywa z tradycją podręczników patrologii i apokryfy biblijne umieszcza na początku swojego podręcznika (Altaner np. umieszcza je dopiero po pismach gnostyckich). Drobner uznaje, że apokryfy są chronologicznie późniejsze od pism Ojców apostołskich, lecz umieszcza je na początku wraz z krótkim przedstawieniem historii powstania Nowego Testamentu, aby podkreślić, że literatura wczesnochrześcijańska jest naturalną kontynuacją tego procesu, który doprowadził wcześniej do powstania ksiąg NT. Omówienie poszczególnych Ojców koncentruje się na ich najważniejszych dziełach. Podany jest dość obszerny życiorys, ale nie ma ani wykazu wszystkich dzieł, ani osobnego omówienia doktryny, np. przy Orygenesie mamy omówione w poszczególnych rozdziałach: życiorys, pisma egzegetyczne (tu omówiona jest metoda alegoryczna), teologię duchową, *De principiis*, *Contra Celsum* i spory orygenistyczne. Przy Bazylim – życiorys, *Contra Eunomium*, *De spiritu sancto*. Wyjątkowo dużo miejsca (aż 35 stron) Drobner poświęca św. Augustynowi. Większość problemów teologicznych, jakie podejmował Augustyn zostało wkomponowane w jego życiorys. Osobno omówione są tylko najważniejsze dzieła (*Confessiones*, *De trinitate*, *De civitate Dei*, *Enchiridion*, *De doctrina Christiana*) oraz egzegeza, chrystologia i soteriologia. Drobner nie koncentruje się na historii badań patrystycznych, zwłaszcza na sporach o daty i autorów poszczególnych utworów. Podaje zwykle jedną informację i bardzo rzadko, tylko gdy różnice zdań są istotne, zaznacza przeciwne hipotezy, np. przy *Didache* podaje po prostu, że tekst powstał na początku II wieku. Na końcu podręcznika znajduje się jeden dość zwięzły indeks, obejmujący nazwiska, tytuły i najważniejsze pojęcia. Indeks jest niezbyt obszerny, ale w połączeniu ze szczegółowym spisem treści pozwala wystarczająco łatwo poruszać się po książce.

Lehrbuch jest interesującą propozycją podręcznika patrologii. Dzięki bardzo starannemu opracowaniu jest przejrzysty. Autor panuje intelektualnie nad ogromnym materiałem i jest w stanie dać nam jego syntetyczny przegląd. Z drugiej strony, podręcznik jest na tyle obszerny, że nie pozostaje przy najbardziej ogólnych wiadomościach, ale pozwala już na nieco głębsze zorientowanie się w problematyce patrystycznej.

ks. Jan Słomka

Claude Tresmontant, *Esej o myśli hebrajskiej*, tłum. M. Tarnowska, (Biblioteka Filozofii Religii) Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, ss. 212.

Wydawnictwo Znak, realizujące w sposób niezwykle atrakcyjny, z wysokim kunsztem edytorskim oraz cieszącą oko estetyką bardzo potrzebną serię *Biblioteka Filozofii Religii*, pod koniec 1996 r. obdarzyło polskiego czytelnika kolejną interesującą i merytorycznie ważną pozycją. Jest nią praca znanego francuskiego filozofa Claude'a Tresmontanta *Essai sur la pensée hébraïque*. Tłumaczenia z języka francuskiego na język polski dokonała Maria Tarnowska. Jest to czwarta książka francuskiego filozofa, która ukazuje się w polskim przekładzie⁴.

⁴ W latach siedemdziesiątych ukazały się kolejno polskie tłumaczenia: *Comment se pose aujourd'hui le problème de l'existence de Dieu*, Édition du Seuil, 1966 (*Problem istnienia Boga*, tłum. W. Krzyżaniak, PAX, Warszawa 1970); *L'Enseignement de Ieshoua de Nazareth*, Édition du Seuil, 1970 (*Jezus naucza*, tłum.